

Z. KARKOVÁNY JUDIT

MARKÓ ISTVÁN BALATONFÜREDI KOVÁCSMESTER 1893–1980

Markó István 1893. október 12-én született Peremartonban. Az elemi iskolát szülőfalujában végezte, majd szüleivel 1908-ban Felsőörsre költözött. A családi emlékezet szerint iskolás korában „hamar eljárt a keze” – a felnőtt Markó Istvánt ismerve nem annyira verekedős lehetett, mint inkább igazságtevő.

A kovácsmesterséget Veszprémben kezdte tanulni. Az első világháború kitörésekor kovácssegédként sorozták be katonának; géppuskás kiképzést kapott, föltehetően mesterségére való tekintettel. Az ekkor készült fényképen katonazubbonya gallérján jobb és bal oldalon a rangjelzésre utaló két-két csillag látható, ezek azonban nem fémből, hanem csontból készültek: a tizedeseknek jártak. A fényképről ránk tekintő kiskatona arcán az alkalomhoz illő elszántságnak, lelkesedésnek nyomai sem fedezhetők fel.

Markó István bevonuláskor készült fényképe

Hamarosan mindkettőre szüksége lett volna. A galíciai¹ frontra került, ahol az osztrák-magyar hadsereg rögtön 1914-ben, a háború első hónapjaiban súlyos vereségeket szenvedett. („A magyar honvéd hadosztályok ... a Monarchia haderejének legmegbízhatóbb és legvitézesebbül küzdő seregtestjei közé tartoztak ... a hadvezetőség őket küldte legtöbbször a veszélyesebb frontszakaszokra, éppen ezért ezeknek a magyar hadosztályoknak már 1914–1915-ben súlyos veszteségei voltak.”)²

Markó István tüdőlövést kapott a fronton. A csata helyszínét és idejét száz év távlatából nehéz pontosan megállapítani. Az ütközet után a még életben lévő sebesültek között az egyik szanitéc, Dobos Bálint, akivel egy időben voltak inasok Veszprémben, döbbsen ismerte föl. „Te vagy, Markó Pista?” Helyet szorított neki a sebesültektől túlszűfolt kocsin. Két órás zötykölődés után még éppen időben érkeztek meg az egyik krakkói kórházba.

A kórházban eltávolították a golyót a tüdejéből, az operáció után azonban kiderült, hogy a jobb karját nem tudja megmozdítani. Vállalt egy újabb beavatkozást; az orvosok felkészítették rá, hogy nagyon fájdalmas lesz, ezért lekötözték, a fogai közé egy bőrdarabot szorítottak, majd helyre tették a sebesüléskor kifecamodott karját, vállát. Ezután már jobban mozgott a karja, de soha többé nem jött rendbe teljesen.

Huszonöt évesen hadirokkantként fejezte be az első világháborút. Sem a frontszolgálatért, sem a sebesülésért nem kapott kitüntetést: a Károly csapatkeresztet és a Sebesülési érdemérmét IV. Károly 1916-os megkoronázása után alapította. A Károly csapatkeresztet és a Sebesülési érdemérmét csak 1916-ban, illetve 1918-ban alapították.

Markó István az 1920-as években

1918-ban Felsőörs község az alábbi – meg nem jelölt céllal kiadott – igazolást állította ki számára:

BIZONYÍTVÁNY

Felsőörs község előljárósága igazolja, hogy Markó István 1893-beli peremartoni születésű és illetőségű 1908 óta a mai napig felsőörsi lakos kovács segéd itt tartózkodása alatt úgy polgári mint politikai tekintetben kifogástalan magaviseletű szolid, szorgalmas és józan életű, büntetve nem volt, büntett vagy vétség vizsgálata alatt nem áll, a lakosság tiszteletét és szeretetét vívta ki magának, mint hadirokkant tehetsége szerint iparkodik hivatását betölteni.

Felsőörs, 1918. febr. 2.

Molnár Ferenc
jegyző

Csapó Károly
bíró

Fél évvel később, 1918. július 30-án a balatonfüredi járás illetékes hivatala mint „első fokú iparhatóság” megállapította, hogy „a KOVÁCS ipar gyakorlásának feltételeit saját személyében kellőképpen igazolta” és besorolta a községi iparosok közé.

Ekkor már balatonfüredi lakos volt, Somogyi utcai műhelyét a háborúban elesett kovács özvegyétől vette bérbe. *„Tehetsége szerint iparkodott hivatását betölteni”*: megtanult balkézzel dolgozni, 1923-ban a géplakatos képesítést is megszerezte. Ugyanebben az évben a Balatoni Szövetség által rendezett borászati, kertészeti és ipari kiállításon *„Kiváló ipari munkáért”* ezüstéremmel tüntették ki. A díjazott munkadarab egy hintó – a hivatalos megnevezés szerint: *„hajtókocsi”* –, amelyről a *Balatonfüred* című újság lelkes tudósítója a kiállítás megnyitásakor úgy nyilatkozott, hogy *„a maga részéről ennek ítélné oda az aranyérmet”*.³

A Balaton-felvidéken sosem volt jelentős gabonatermesztés, a füredi gazdák is csak önellátásra természetettek egy kevés búzát, rozst, zabot. A cséplést azonban a modern idők követelményeinek megfelelően már géppel végezték. A községben található cséplőgépeken két lakatos dolgozott nyaranta: Markó István és Újhelyi Sándor.⁴

Béna jobb keze ellenére alkotott még valamit, ami már az iparművészet határát súrolja: remekbe kovácsolt kapukat, kerítéseket. Divatba is jöttek a Markó-féle vaskapuk, különösen Papkeszibe rendelték sokat belőlük. Magam eddig csak egyetlen olyat láttam, amelyet egészen biztosan Markó István készített: a Dr. Kenessey Károly orvos-őrnagy síremlékét övező kerítést a Bajcsy-Zsilinszky utcai régi református temetőben. Ezen a kis hegyel végződő szív alakú minta jellegzetes Markó-motívum. A református temetőben még jó két tucat hasonló szépségű vaskerítés található.⁵

Oklevél-részlet

Dr. Kenessey Károly sírkerítésének részlete

Az 1923-ban kapott oklevél

Munkáját a fürediek hamarosan elismerték, a *Balaton címárban* a 30-as évektől elsőként szerepel a neve a kovácsmesterek között. Köztisztelőben álló ember lett, akiről azt is tudták, hogy véleménye mellett mindig határozottan kiáll. 1938-ban, amikor a gazdák mellett először kerültek be iparosok is a községi képviselők közé, Markó Istvánt is a testület tagjává választották; a képviselő testületnek 1948-ig tagja maradt.⁶

Augusztus 20. Szent István ünnepe már a 30-as években is munkaszüneti nap volt. Egyszer mégis megtörtént, hogy a mester István király napján is dolgozott: valaki sürgősen patkót kért tőle a lovára, mert anélkül lesántul a ló, mire a Balatonfüredtől nagy távolságra lévő falujába hazaér vele. Markó István bevverte a patkót, néhány nap múlva azonban a főszolgabíró maga elé rendelte számonkérésre, minthogy az ünnepnapon végzett munka, amelyért még fizetnek is: büntett.

Markó elmagyarázta a sürgős patkolás okát.

– *Döntsön a főbíró úr, ahogyan akar, nekem EZT kellett tennem. Különbén meg István király nem rám hagyta a vagyonát, hanem a papokra* –, mondta befejezésül és elindult kifelé.

– *Jöjjön csak vissza!* –, szólt utána a főbíró.

– *Még egyszer elmondjam?!*

– *Nem szükséges. Szerencséje van, mert én református ember vagyok* –, zárta le az ügyet a szolgabíró.

Markó István megnősült, a tihanyi Vörös Lídiát vette feleségül. Hamarosan már egy gyermek is volt a családban, egy leányka: Ágnes.

Ehhez illően meg is házasodott: megvásárolta az addig bérelt műhelyt és a mellette lévő ingatlant, s 1932-ben itt építtette föl a házat Szabó Ferenc kőműves mesterrel. A műhely és a családi ház közé egy kisebb, önálló épület is került: ebben laktak a mindenkori kovács-segéddek. Az egyre szaporodó munkához egy-két inasra és segédre föltétlenül szüksége volt: a kovács-mesterség nem egyszemélyes tevékenység.

Földet vásárolt Aszófő és Füred között az ún. Belső-telken és szőlőt telepített. A szőlő és bortermelés egész életében szívéhez közel álló tevékenység lett, kezdetben csak pihentető kedvtelés, később jövedelem-forrás is. Az 1953-as tagosítás előtti években 100 hektoliter bora termett. Tösgyökeres balatonfürediként horgászni is szeretett, az

egykori Fenék-fürdő – a mai kemping mellett – saját stégje volt.

A Markó család

1941-ben, Jugoszlávia felbomlása után jelentős délvidéki területek – a Trianonban elveszített Bácska, Baranya háromszög, Muraköz és a Muravidék – kerültek vissza Magyarországhoz: összesen 11.417 km² terület 1.025.508 lakossal, amelynek 36,6 %-a magyar, 19 %-a német és 16 %-a szerb volt. (Révai Új Lexikon 5. kötet. Szekszárd, 2000). A visszacsatolt területeken a Horthy-adminisztráció katonai közigazgatást vezetett be; hadi események nem történtek, a lakosság azonban gyakran tanúsított fegyveres ellenállást, gyakoriak voltak a partizán-akciók is. (A délvidék 1 millió 145 ezer lakosából mindössze 301.000 volt a magyar, nem mindenki számára jelentett örömet a visszacsatolás.)⁷ Így került sor arra, hogy a hadirokkantként leszerelt, ötvenedik életévéhez közelítő Markó Istvánt a második világháborúban is behívják katonának. Nem tudjuk pontosan, mennyi ideig tartott ez a második katona-idő, feltehetően hónapokig, egyszer még szabadságra is hazajöhetett. Családja megdöbbenve látta, hogy a bajusza hirtelen teljesen megöszült: az orvlövészek akciói kiszámíthatatlan életveszélyt jelentettek.

A fiatal balatonfüredi jegyzővel, Felhőfalvi Gyulával katonáskodott együtt. A romantikus nevű főhadnagy maga mellé osztotta be, és kímélte, amennyire csak tudta, megtörtént, hogy a bakancsát is ki-

pucolta. „Nem lenne megállásom a fürediek előtt, ha megtudnák, hogy csicskázatom!”

A háború után gyakran volt ebéd-vendég Markóéknál.

Markó István Buxsi kutyával

1944 nyarán Balatonfüreden is elrendelték a deportált zsidó családok üresen maradt lakásainak és a lakásokban található vagyontárgyaknak állami tulajdonba vételét. Hivatalos leltárt vettek fel mindenről, majd a lakást lepecsételték, a leltáríveket és a kulcsokat átadták az előjáróságnak. Az ingóságokat egy későbbi időpontban árverezés útján kívánták az állam javára értékesíteni.

A deportáltak személyenként 50 kg súlyú poggyászt vihettek magukkal a gettóba, elsősorban a legkevésbé nélkülözhető ágyneműt, ruhafélét és élelmiszert. Minden egyéb az elhagyott otthonokban maradt, és nemsokára szabad prédává vált, de még nem volt az. A tervbe vett árverezésre sosem került sor; az élelmesebb emberek rövid idő múlva elkezdtek ilyen-olyan pecsétes igazolások birtokában kiigényelni a gazdátlanul vált holmikat. A nyilasok azután már a látszatra sem ügyeltek, amit kineztek maguknak, vitték alibi-engedély nélkül. Természetesen nem a szegény zsidók szoba-

konyhás udvari lakásaiban, hanem a jómódúak házaiban keresték a zsákmányt.

Néhány nyilas fickó egy olyan házba akart bejutni, ahol sok értékes holmira számíthatott, még egy akkoriban különösen becses holmira: rádióra is. A ház elhurcolt tulajdonosai évtizedekig éltek a faluban, mindenki szerette, becsülte őket. A nyilasok is jól ismert füredi család fiai voltak, épp ezért szerettek volna valami „hivatalos” színezetet adni tolvajakciójuknak. Megkeresték Markó Istvánt és utasították, verje le az ajtóról a lakatot, nyissa ki az összes zárat. Markó megtagadta a parancs teljesítését.

– *Ezért lelövehetnélek!* – fenyegetőzött az egyik nyilas.

– *Az én kezemmel akkor sem fogtok lopni!* – volt a válasz.

(Az egyik fiú 1945-ben Amerikáig futott a felősségre vonás elől, a másik több évig ült börtönben. Nem a tolvajlást, súlyosabb tetteket kértek számon rajta.)

A háború 1944 decemberében ért el a Balatonhoz.

A déli parton mindenütt szovjet hadosztályok állnak, az északi part a német-magyar védelmi rendszer első vonala. A balatonfüredi sétányon szögesdrót-akadályok, a parkban lövész- és futóárkok, tüzérségi állások, a környező dombokon 18 nagy teljesítményű légvédelmi fényszóró. Megkezdődik a Balaton elaknásítása. Legelőször a balatonfüredi öblöt és a tihanyi révet aknásítják el: a hadvezetés a Szántód és Tihany közötti keskeny szorosnál tart leginkább áttöréstől. December végén a hőmérséklet tartósan -10 °C alá süllyed, a Balaton befagy. Betonnehézekkel kezdetleges jég-törővé átalakított hajókkal csatornákat vágnak a vízben, ezek azonban újra és újra befagynak; a jég még nem teherbíró, de folyamatosan hízik.

Sok füredi család a községtől távolabbra, a szőlőkbe, présházákba költözik ki. Az erdős területen viszonylagos biztonságban érzik magukat: az aknázástól, bombázástól ott nem kell tartaniuk, s tudják, hogy sem a német, sem a magyar katonai egységek nem távolodnak már el a műutaktól. Markó Istvánék is a Bocsár-dűlőben keresnek menedéket.

A községet végül nem a tó felől éri támadás: februárban a szovjet tüzérség a déli partról lövi a pályaudvar környékét. Repülőgépek bombázzák az Alsóörs és Balatonfüred közötti vasútvonalat, Balatonfüred légterén át Tótvázsony és Veszprém körzetét. Március 19-én az egyre kisebb létszámú német és magyar csapatokat elindítják Keszthely felé,

egy magyar hadosztály Alsóörs-Balatonfüred térségéből fedezi a visszavonulást. A műút lezárva. A vasút felrobbantásra vár. Március 25-én a szovjet csapatok végül Arács felől érkeznek a községbe, ahonnan harc nélkül nyomulnak tovább Aszófő felé.⁸

A Markó család 1945-ben, elől Markó István, felesége és Buksi kutya, hátul, balról jobbra: Ágnes, egy orosz katona, jobboldalt: Ágnes tihanyi unokanővére

Az orosz katonák is tisztelték Markó Istvánt. A Balatonfüreden állomásozó csapatok között lovasági alakulat is volt, egy visszaemlékező szerint kozákok.⁹

A tisztok – a háború előtt állatorvosok – sürgősen kuznyecot /kovácsot/ kerestek a lovak ellátásához. A falubeliek a Markó műhelyhez igazították őket.

– *Én vagyok a kovács. Elkezdek dolgozni, de csak akkor, ha az udvaromba egy katonát állítanak, és senkit a lakásomba nem engednek.*

Az orosz tisztnek nem tetszett a feltétel, úgy vélte, a magyar mester nem tart ott, hogy bármi kikötése legyen.

– *Rajtam kívül sehol a környéken nem kap kovácsot. Agyonlőhet, de másképp akkor sem dolgozom. És kérek egy embert, aki segít a lovakat patkolni.*

Megkapta a kért segítséget, szükség esetén többen is dolgoztak a keze alatt a műhelyben. A házban három lány kapott szállást: Nyina, Kláva, Natasa, a katona-postáskisasszonyok. Az oroszok végül annyira megszerették Markóékat, hogy ősszel szüretelni is segítettek. Az első találkozáskor oly’ szigorú Péter kapitány a hazaindulás öröme re-

dezett vidám alkalommal még Buksi kutyától is név szerint búcsúzott.

A békekötés után Balatonfüreden is egymás után alakultak újjá a politikai pártok és egyesületek. Legelőször – már 1945 áprilisában – a nagyközségben korábban ismeretlen MKP (Magyar Kommunista Párt) alakult meg. Tagsága részben értelmiségiekből, részben a szegényebb munkásrétegek képviselőiből, hajógyári munkásokból, nap-szamosokból tevődött össze. Utóbbiak között számos ún. „kisnyilas” akadt, akik szociális okból vagy számításból léptek be a nyilas pártba. (1944 novemberétől a pártszolgálatosok például mentesültek a frontszolgálat alól.) Akik a nyilas pártban aktív szerepet nem játszottak, azoknak semmiféle retorziótól nem kellett tartaniuk, de azért nagyon igyekeztek korábbi „ballépésüket” elfeledtetni.¹⁰

A szépkorú fürediek közül néhányan még emlékeznek Frédi bácsira: kis mitugrász emberke volt, 1944-ben buzgó nyilas, 1945-től még buzgóbb kommunista. Habozás nélkül cserélte föl a nyilaskeresztes karszalagot a piros színűre, s ugyanolyan szigorral irányította az ügyfeleket a községháza bejáratánál.

Egy alkalommal Markó Istvánnak is dolga akadt a hivatalban, Frédi bácsi azonban sehogy nem akarta beengedni. Markó végül elunta a vitát, székestül felültette Frédi bácsit az íróasztalra: „*Itt maradsz, amíg én el nem végzem a dolgomat!*” Hiába mutogatott Frédi bácsi a piros karszalagjára, Markót nem hatotta meg: „*Nem érdekel a politika, én egy magyar iparos ember vagyok, semmi több!*”

A kis ember jobbnak látta csöndben fönn maradni, amíg a kovácsmester dolga végeztével el nem távozott.

A 20. században Balatonfüreden is egyre gyakoribbá váltak a „vegyes házasságok”: ha különböző felekezethez tartozó pár kelt egybe, a szokásjog szerint a születendő gyermekek közül a fiúk az apa, a lányok az anya vallását követték. A valláskülönbség nem föltétlenül jelentett akadályt a házasságkötésnél, Luttor Ferenc katolikus plébános és Vámos Géza református lelképásztor „természetesnek találták a felekezeti közeledést és áldásukkal kísérték”.¹¹ A katolikus Markó Istvánnak és a református Vörös Lídiának református leánya, Ági vasárnaponként templomba induló édesapjának szépen megkötötte a nyakkendőjét, és gondosan a zsebébe készítette a „perselypénzt”, hogy ne kelljen a mise közben az erszényét keresgélnie. Egyszer azonban szóvá tette, miért nem adakozik ilyenkor bőkezűbben.

– *Csak forintot adok. Az adót /egyházi adót/ befizettem, és ha majd nem csörömpölnek mise közben az orrom alatt a persellyel, akkor adok – válaszolta az édesapja.*

A vallási tolerancia sajnos nem működött minden esetben. Amikor a református Ágnes és a katolikus Vajda Ferenc készült összeházasodni, Gubicza esperes szigorú számonkérésre hívta be Markó Istvánt a plébániára.

– *Nem Istennek tesző, hogy a mi neveltünk elhagyja a hitét!*

Markó ezúttal is kertelés nélkül mondta meg a véleményét:

– *Esperes úrnak nem tetszik, nekem pláne nem tetszik, a fiú édesanyja rózsafűzérrel jár, biztosan annak sem tetszik. Akkor mégis a magasságos Úristennek kell, hogy tetsszen, mert ezeket már szétválasztani nem lehet.*

A Rákosi rendszer végén – 1951 és 53 között – a balatonfüredi nagygazdák szőlőbirtokait is elvetették, „államosították”. Az államosítást az ún. „tagosítás” követte: a tsz területének egységes kialakítására hivatkozva a kisebb birtokok tulajdonosait birtokcserére kényszerítették. A hivatalos rendelet szerint az érintettek választhattak a cserére felkínált területek között, valójában vita nélkül el kellett fogadniuk a kijelölt ingatlanokat.¹² Markó István 1957-ben búcsúzott el a Belső-földeken két évtizede művelt szőlőjétől, a pincétől, a 16 hektós hordótól, benne kedvenc borával, a rizlingszilvánival. Lett helyette telek a Kéki-völgyben, az Ajtós dűlőben.

– *Pista bácsi, meg vagy elégedve a kapott földdel?* – kérdezte tőle egy veszprémi főelvtárs, aki gyakran járt hozzá pincészerre. (Jó bora és korrektsége miatt nem ritkán tartottak pincészeret közéleti emberek a Markó pincénél.)

– *Ezt adták, ez lesz!* – volt a válasz.

Nem az az ember volt, aki kér, ügyeskedik. És nem adta fel: próbálkozott a szőlővel a Kéki-völgy meszes-agyagos földjén is. Ha jó volt az időjárás, ott is megtermett 25 hektó bora.

Még hetven éves korán túl is dolgozott. Mesterségbeli tudását is továbbadta: utolsó tanítványa, Sándor István kovácssegéd felszabadulása után a Hajógyár megbecsült munkása lett. Nem a munkából lett elege, hanem az adminisztrációból. Sértőnek érezte –s nem is jogtalanul –, hogy egyre sürűbben ellenőrzik a műhelyében kiállított számlákat. Végül egyszerűen kidobta a számla ellenőrkét:

– *Ha jól érzik magukat, ha nem, menjenek ki innen!*

– *Ez magának az iparjába kerül!* – hangzott a fenyegetés.

Letette a kovácskötényét, bement a tanácshoz, és kérte a nyugdíjazását.

Nyolcvan éves korában átadta Ágnes lányának a pincekulcsot. Visszavonult. Minden vasárnap elment a templomba, majd a mise után meglátogatta egy-egy barátját, dédunokáit. Csak rövid ideig időzött. Megélte, hogy a család új házat épített, a pince mellett. Nyolcvanhét éves korában, családja körében hunyt el, 1980. október 3-án.

Kovácsüllő

Jegyzetek:

1. Galícia: 1772 és 1918 között az Osztrák–Magyar Monarchia legnagyobb és legnépesebb tartománya.
2. Az első világháborúról és a Monarchia hadseregéről lásd: Wikipédia
3. Balatonfüred, 1923. szept.20. 1. old. és 1923. okt. 27. 3. old.
4. Lichtneckert András [szerk.]: *Balatonfüred és Balatonarács története*. 314. old. [a továbbiakban Lichtneckert: i. m.]
5. A fürdőtelepen a múlt század elején épült villák mellett is gyakori a hasonló kovácsoltvas kapu és kerítés. Bizonyára több mester kezemunkái; hasznos lenne (fényképes) összeírást készíteni róluk, amíg a modernizáció vagy a fémgyűjtők áldozatául nem esnek.
6. Lichtneckert: i. m. 448. és 487. old.
7. A Délvidék visszacsatolásáról lásd: Wikipédia
8. Veress D. Csaba: *Balatonfüred a front első vonalában*. In: *Füredi História* 17. szám (2007./2.) 14–27. old.

9. Szilágyi Ákos ny. agrármérnök (Győr) visszaemlékezése. Kisgyerek lévén 1945-ben nagy élményt jelentett számára, hogy a katonák föl-föülítették maguk elé a nyeregbe, „meglovagoltatták”.

10. Lichtneckert: i. m. 473. old.

11. Jegyzet: Dr Csizmazia Darab József visszaemlékezése édesapjára, Cs. Darab Józsefre. Kézirat a család tulajdonában.

12. Lichtneckert: i. m. 501. old.

* A borítón látható halászszege: „*Ó, mely sok hal termett a nagy Balatonban*” anno 1942-ben! A grafikus maga is jól ismerte ezeket: a halászszege keretén jobbról balra haladva az illetékbélyegen *harcsa* látható, a következő hal nem azonosítható, ezután *sügér, süllő, ponty, csuka*, majd ismét *harcsa*, végül *balin* és *kárász* következik. A meghatározásokat Rác Zsoltnak köszönöm.

Tüzi fogó

Köszönöm Vajda Ferencné Markó Ágnesnek és Vajda Istvánnak, hogy Markó István élettörténetét elbeszélték, a családi iratokat és fényképeket a Füredi História rendelkezésére bocsájtották.